

А. Г. Тарасенко,
*старший викладач кафедри фундаментальних
економічних дисциплін, Національна академія
статистики, обліку та аудиту*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Здійснюючи ретроспективний огляд чинників, які поклалися дослідниками в основу науково-технічного і соціально-економічного прогресу націй, можна зробити висновок, що акцент поступово переносився з матеріально-речових чинників на морально-інституційні.

Як підтвердження цього процесу наприкінці ХХ ст. з'явився і швидко затвердився у наукових публікаціях термін «соціальний капітал» як дещо відмінне від поширених категорій фізичного і людського капіталу. Визнаними теоретиками нової концепції є західні соціологи та політологи, зокрема П. Бурдьє, Р. Патнем, Дж. Коулман, Ф. Фукуяма та ін.

Ці вчені акцентували увагу на тому, що комбінація природного, фізичного і людського капіталу лише частково пояснює процес економічного зростання. При цьому не враховується процес взаємодії і організації учасників економічної діяльності, тобто вклад соціального капіталу, в результаті якого здійснюється і економічне зростання, і суспільний розвиток. Отже, так само як і фізичний та людський капітал, соціальний капітал створює реальне багатство і є економічною цінністю національної економіки [3].

Однак, що стосується визначення самого поняття «соціальний капітал», розуміння його сутності та впливу на різноманітні аспекти й рівні соціально-економічної організації суспільства сьогодні ми маємо значну розбіжність у поглядах дослідників.

Зокрема, виразно простежується тенденція до монополізації тлумачення соціального капіталу соціологічною наукою, що беззастережно обрала «звужений» його варіант, представлений у роботах вищезгаданих авторів. Так, соціальний капітал трактується більшістю дослідників лише як особисті зв'язки індивідів у межах відносин особистого знайомства чи визнання, що використовуються з метою досягнення власної вигоди. Загалом соціологічні концепції здебільшого репрезентують соціальний капітал як виключно спонтанно сформований міжособистісний чи груповий ресурс, що абсолютно незалежить від держави чи формальних інститутів суспільства. Такий підхід надає концепції соціального капіталу досить вузькодисциплінарного ізоляційного спрямування.

З позиції поки що недостатньо представленого у науковій літературі поширювального економічного структурного підходу, у стислому вигляді під

соціальним капіталом розуміють вклад соціальної організації суспільства у суспільний прогрес. До соціального капіталу нації відносять ті форми суспільного багатства, які тривалий час ігнорувалися традиційною економічною наукою: соціальну інфраструктуру суспільства в широкому розумінні – соціально-економічний устрій та систему політичних і економічних інституцій, культурні цінності, право, систему судочинства, історичні традиції, звичаї, релігію, моральні норми та правила, всі види міжособистісних відносин, завдяки яким функціонує суспільство, культурно-ментальні особливості різних націй, що визначають характер їх розвитку.

Як засвідчує прискіпливий аналіз, методологічний фундамент теоретичних підходів до концепції соціального капіталу (якщо вести мову не про назву, а про суть) сягає своїм корінням ще ХІХ століття і пов'язується з так званою «історичною школою» економічної науки. Упродовж тривалого часу цей напрям відносили до «нетрадиційних» або «бокових пагонів» економічної думки, що, на наш погляд, абсолютно несправедливо.

Маючи назву «історична», ця школа по суті втілює не стільки історичний, скільки комплексний соціально-інституціональний, техніко-економічний та історико-економічний характер, оскільки «історики» включили до своїх досліджень поряд із суто економічними також не економічні фактори соціально-економічного розвитку. При цьому вони уперше започаткували одночасний розгляд в історичному контексті усього спектра соціальних, природних, економічних, технологічних, ментальних та інших чинників. Особливістю методології їх досліджень слід вважати аналіз економіки з погляду усіх історичних аспектів життя конкретної нації – історії розвитку її культури, науки, мистецтв, індустрії, моралі, релігії, державних інститутів тощо. Можна стверджувати, що представники цієї школи першими застосували цивілізаційний підхід як наукову методологію. Урахування національної конкретики можна вважати найважливішою ознакою та здобутком усієї історичної школи, що і дозволяє характеризувати її як історико-національну.

Так, усупереч міновій концепції А. Сміта засновник історичної школи Ф. Ліст доводив, що реальне багатство й добробут нації зумовлюється не кількістю мінових вартостей, які вона продукує, а, насамперед, ступенем розвитку продуктивних сил, оскільки здатність створювати багатство нескінченно важливіша за саме багатство; вона не тільки забезпечує володіння набутих і його примноження, але й винагороджує втрачене [2, с. 124]. Таким чином, економічне виховання нації Ліст вважав більш важливим, аніж безпосереднє виробництво матеріальних благ. Усі нації є результатом попереднього історичного розвитку – економічного, науково-технічного й технологічного, організаційного досвіду, знань, науки, культури, психології та ментальності. Кожна окрема нація продуктивна настільки, наскільки вона засвоює спадщину попередніх поколінь, робить її власним надбанням.

До продуктивних сил суспільства Ліст відніс, поряд із матеріальними, і всю сукупність нематеріальних духовних чинників: культуру, мораль,

традиції, ідеологію та політичних чинників – урядові та державні інститути, принципи державної ідеології, соціально- економічну політику, пресу, духовні заклади, мистецтво – усе, що є неодмінними атрибутами високорозвиненого суспільства. Згідно з його баченням, у продуктивних силах нації органічно поєднуються природні джерела, простір і географічне положення, чисельність населення та його властивості – моральні, розумові, фізичне здоров'я, а також геополітичний чинник тощо.

Що характерно, Лістчи не вперше в політичній економії звернув увагу на провідну роль держави у конкретній історичній ситуації, на значення її організуючої основи для пробудження і відродження національних продуктивних сил країни, які він трактував так надзвичайно всеохоплююче.

Визначальною заслугою Ліста є подолання ним обмеженої класичної концепції багатства та продуктивної праці, з приводу чого він полемізував з Ж. Б. Сеєм. На його думку ,якщо закони та державні установи і не виробляють безпосередньо цінностей, то вони створюють продуктивні сили ; і Сей помиляється, коли стверджує, що народи збагачуються за будь-якого способу правління і що закони не можуть створювати багатств [2, с. 131]. Фактично це є вказівка на інституційні форми суспільного багатства, що є стрижнем соціального капіталу будь-якої нації.

Продовжуючи тезу Ліста про суть національного багатства, С. Вітте зазначав, що багатство нації залежить від маси різноманітних причин – і не тільки матеріального, але і духовного характеру. Воно залежить від національної могутності, від географічного положення, від політичних і громадянських закладів, законів, релігії, моралі та іншого [1, с. 352].

Таким чином, методологія Ф. Ліста служить основою формування сучасної концепції соціального капіталу нації, що характеризується:

1) спрямуванням на подолання усталених і застарілих політекономічних поглядів на категорію капіталу як на деяке однорідне явище матеріально-виробничого характеру;

2) сприянням утвердженню більш широкої концепції суспільного розвитку, в основі різноманітних чинників якого лежать обставини нематеріального, навіть соціально-духовного порядку, що включають не тільки економічний, але й соціальні, політичні та ментальні національні аспекти.

Спираючись на методологію «історичної школи», економічна наука має всі підстави для формування чіткої всеохоплюючої концепції соціального капіталу нації, що синтезує напрацювання всіх суспільних наук в цій сфері. Фундаментом такої концепції повинна бути не тільки ідея проважливості впливу соціальної організації суспільства, формальних інститутів та неформальних норм і цінностей на його соціально-економічний розвиток, а й підтвердження того беззаперечного факту, що соціальна складова є важливим чинником економічного зростання, рівноцінною, а в певних історичних умовах відродження націй – ще й

більш значущою, ніж традиційні фактори: праця, фізичний капітал та людський капітал. Це положення постійно отримує переконливе підтвердження і в новітній історії України.

Список використаних джерел

1. Корелин А. П. Витте С. Ю. – финансист, политик и дипломат / Корелин А. П., Степанов С. А. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб, 1998. – 464 с.
2. Лист Ф. Национальная система политическойэкономии / Лист Ф. – М. : Европа, 2005. – 382 с.
3. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фукуяма Ф. – М. : АСТ, 2003. – 474 с.